

GRÄV NER!

Bakgrund

Vattenfall har ansökt om att få bygga en högspänningsledning som sträcker sig över sju mil mellan Hedenlunda och Oxelösund, rakt genom det sörmländska landskapet. En luftledning av den storleken skulle ha betydande negativ påverkan för markägare, företagare, djur och natur. Den planerade ledningen är en del av projektet HYBRIT som ska möjliggöra fossilfri ståttillverkning vid SSAB:s anläggning i Oxelösund. Men produkten grönt stål kräver naturgas i icke oväsentlig omfattning i processen. Genom konsortiet Hybrit, där Vattenfall ingår, tillskansar sig SSAB fossilfri el. Hela konceptet är intressant och innovativt i flera avseenden, men behovet av eltillförsel är stort. Tanken är därför att delar av det elbehovet ska överföras genom högspänningsledningen mellan Hedenlunda och Oxelösund. Denna överföringsledning innebär stora förändringar i den sträckning som planeras. Överföringen av el kan göras på olika sätt, med exempelvis luftledning eller markkabel. Beroende på teknikval blir konsekvenserna olika. Vattenfall vill bygga traditionell luftledning, för det är den tekniken som de anser vara billigast. En slutsats som ifrågasätts av experter, om alla konsekvenser av teknikvalet tas med i ekvationen. Många sörmlänningar vill att det modernare alternativet markkabel ska väljas.

Här har det nu blossat upp en konflikt som har lett till att hela ärendet som rör överföringen har överklagats. En icke önskvärd utveckling men nödvändig eftersom Vattenfall avvisat en dialog och diskussion om alternativa lösningar till luftledning med allmänheten och sakägarna.

Föreningen Gräv Ner - för markkabel i Södermanland

I ett tidigt skede av processen med överföringsledningen bildades föreningen Gräv Ner för markkabel i Södermanland. Föreningen och dess medlemmar värnar om klimatet och om den sörmländska naturen, kulturen och de känsliga biotoperna. I kombinationen av fossilfri ståltillverkning och ett större hänsynstagande av miljön i Södermanland ser föreningen annorlunda på helhetslösningen än vad både SSAB och Vattenfall gör. Mot bakgrund av Vattenfalls framförda argument mot alternativa lösningar till luftledning har föreningen gått igenom och funnit svagheter i flera av argumenten.

Föreningen har beställt flera utredningar av experter på olika områden för att få en rimlig genomlysning av för och nackdelar med olika lösningar.

Föreningen Gräv Ner är en politiskt oberoende intressegrupp som vill skapa en gemensam plattform för ett hållbart och modernt alternativ till kraftledningsdragningar. Gruppen vänder sig till alla som vill verka för att alla högspänningsledningar skall förläggas så att människor, natur och näringar inte påverkas eller skadas negativt. På detta sätt ökas acceptansen och en direkt konsekvens blir att tillståndsprocesserna avsevärt förkortas.

Våra huvudpunkter

Lokal fråga med nationella implikationer

En utbyggnad av elnätet som syftar till att skapa samhällsnytta och effektivitet bör utformas för att maximera tillförd nytta och minimera kostnader för samhället. En holistisk kostnadssyn som tar i beräkning kostnader för samtliga berörda parter är nödvändig för att maximera samhällsnytta. Syntesen av den kunskapssammanställning som Gräv Ner har gjort och utifrån det lokala perspektivet för det aktuella projektet bör en nedgrävd kabel prioriteras framför en luftledning mellan Hedenlunda och Oxelösund. Utfallet kommer att ha direkt påverkan på markägare längs sträckan, såväl som djur och natur i de sörmländska skogarna och vårt klimat. Frågan har också nationella implikationer. På flera håll i Sverige påbörjas en stor utbyggnad av elnätet för att möjliggöra en omfattande elektrifiering av Sverige.

Att själva utbyggnaden sker på ett klimatomständigt genomtänkt sätt och att aspekter såsom mark, CO2-sänka, djur och natur tas i beaktning är avgörande för att elektrifieringen ska kunna genomföras på ett hållbart sätt.

Gräv Ner är för elektrifiering

Det finns en bred konsensus om vikten av att elektrifiera Sverige. HYBRIT är ett viktigt steg i klimatomställningen. Det finns ingen opposition mot elektrifiering i Sverige – tvärtom ser alla riksdagspartier elektrifiering som lösningen på klimatutmaningen. Det är positivt med en så bred enighet i en så viktig fråga.

I IPCC:s senaste klimatrapport^[1] betonas vikten av långsiktighet och helhetssyn. För att skapa långsiktig klimatanpassning krävs ett tvärsektorielt systemtänkande, där både synergier och målkonflikter tas i beaktning. En utgångspunkt som är central för att skapa en konstruktiv förändring.

Ifrågasätta luftledningen

Enligt miljöbalken är Vattenfall skyldig att använda sig av bästa möjliga teknik (BAT) vid valet av teknik och sträckning för kraftöverföringen. Föreningen Gräv Ner har låtit beställa en studie och samhällsekonomisk konsekvensanalys[2] för en kraftöverföring på den aktuella sträckningen med jämförelsen mellan alternativen luftledning och markkabel. Slutsatsen är att den bästa möjliga tekniken för kraftöverföringen i fråga, sett ur ett samhällsperspektiv, är en nergrävd kabel. Markkabel framför luftledning bör alltså väljas eftersom det minskar negativ påverkan för markägare, djur och natur.

I Vattenfalls ansökan till Energimarknadsinspektionen om ledningskoncession finns en skiss över hur en markkabel skulle kunna dras på sträckan som ett alternativ till en luftledning. Underlaget är tunt och generellt beskrivet utan djup eller precision. Slutsatsen är att ett underlag som ger en rättvisande bild och en relevant jämförelse med luftledning för den aktuella sträckningen och de elektriska förutsättningarna saknas. Även marksnåla sjö- och havskabelalternativ är knapphändigt hanterat. Vattenfalls argument om markkablers nackdelar är för generella och svarar inte upp mot kraven i miljöbalken på den beskrivning som måste göras av konsekvenserna av en luftledning (MKB). Med den kunskap som Gräv Ner har skaffat sig befarar föreningen att Vattenfall inte vill ha markkabel för att det saknas kompetens inom organisationen att driva och underhålla den typen av teknik, snarare än att det skulle röra sig om tekniska svårigheter eller en alltför dyr teknik. Om ett sådant synsätt är generellt för hela nätbranschen kommer aldrig modernare teknislösningar att implementeras i svenska 130 kV regionnät.

Ser vi till vårt grannland Danmark som har en stor andel markkabel i sitt elnät visar siffrorna det motsatta. Med ett lågt antal fel per 100km markkabel framgår att leveranssäkerhet kan tillgodoses av markkabel. Danmarks Folketing har nyligen beslutat att all ny dragning av elledningar med strömbäring på 132/150 kV ska dras med markkabel, för att ta i anspråk så lite mark som möjligt och minimera de olägenheter som orsakas av kraftledningar.

Dessutom är en markkabeldragning mindre exponerad för sabotage och för hårt väder, vilket är en av de vanligaste orsakerna till fel i elöverföringen. Vår internationella utblick indikerar en förändrad syn på markkabeltekniken, till markkabelfördel. Kompetens stärks om denna teknik i många länder inom detta område.

Ett mindre elnät, Borås elnät, har som en konsekvens av stormen Gudrun tagit beslut om att markförlägga hela deras elnät[3]. Förutsättningarna för Borås elnät skiljer sig i flera avseenden från den föreslagna luftledningen mellan Hedenlunda och Oxelösund. Däremot visar markförläggningen på en långsiktighet och god planering där även 130 kV luftledningar nu markförlagts i Borås. Två noterbara anledningar är bakomliggande: 1 Säkerhet 2 Ekonomi. De har i dag hög leveranssäkerhet och en av landets lägsta nätavgifter.

Miljöaspekter

Den föreslagna luftledningen mellan Hedenlunda och Oxelösund dras till 74 procent över skogsmark. Skogsgatan som röjs vid anläggning av en luftkabel är i genomsnitt 5–7 gånger bredare än vad som krävs vid markkabel. Enligt en expertuträkning[4] beräknas den avverkning som skulle krävas för att bygga ledningsgator uppgå till 227 hektar. Valet av teknik har alltså stor betydelse för flera skogliga värden. Markkabeln i detta avseende framstår i det avseende som det mest gynnsamma teknikalternativet och får betydelse för skogsbruket och miljön, dvs för oss alla. Genom processen för fotosyntes ansvarar skogen för den naturliga koldioxid-uppfångningen som är av avgörande vikt för att minska koldioxidnivåerna i atmosfären. En bredare kraftledningsgata medför att mer skog behöver avverkas, vilket resulterar i att vi dessutom går miste om en viktig kolsänka. Även ledningen som dras i öppet landskap får betydande konsekvenser för landskapsbilden och väsentlig påverkan på jordbruket. Det visuella ingreppet som en luftledning innebär får förödande konsekvenser för Södermanland som rekreationsområde. Sörmlandsleden är en populär vandringsled som skulle förlora en stor del av sin charm om två 130 kV elledningar ovan jord skulle anläggas längs med leden. Väsentligt minskad kvalitet och rofylldhet för rekreationsutövare i området. Ledningen korsar även skyddade Natura 2000 områden och riksintresse för kulturmiljöer.

Vid planering av växelströmsledningar anvisar Strålsäkerhetsmyndigheten att magnetfältsnivåer inte bör överstiga 0,4 μ T där människor bor[5]. Detta eftersom det kan ha skadliga hälsoeffekter för människor. Forskning har indikerat möjlig koppling mellan boende i områden med höga magnetfältsnivåer och en förhöjd risk av blodcancer hos barn.

Vid beräkning av magnetfältstyrka använder sig Vattenfall av årsmedelvärden, vilket innebär att den aktuella ledningen mellan Hedenlunda och Oxelösund med de elektriska förutsättningarna kan ha magnetfältsnivåer som är betydligt högre i tätt återkommande perioder. Ett årsgenomsnitt är därför ett felaktigt sätt att mäta nivån i detta fall[6].

Ytterligare en miljöaspekt som är av betydande vikt är skydd av flora och fauna. Den artskyddsutredning som genomfördes av regeringen under 2021[7] riktar ljuset mot kraftnätets, huvudsakligen luftledningars, stora hot mot framför allt landets fåglar. Ofta är ledningsdragningar ovan mark beroende av dispens från artskyddsdirektivet, en dispensmöjlighet som enligt artskyddsutredningen bör slopas.

Inom den aktuella dragningen finns förekomster av flera rödlistade arter som är direkt beroende av de biotoper som radikalt förändras om den aktuella ledningen dras fram som är tänkt.

Livscykelperspektivet

Vid en kostnadsjämförelse mellan markkablar och luftledning måste livscykelperspektivet beaktas. Livscykelperspektivet tar hänsyn till alla kostnader som uppstår under hela livscykeln, från planering och konstruktion till drift och underhåll. Detta är särskilt relevant för elledningar, som är väsentlig infrastruktur som förväntas ha en lång livslängd och betydande miljömässig och samhällelig kostnad. Vattenfalls kostnadsuppskattning tar inte hänsyn till alla kostnader som uppstår under en livscykel för markkablar och luftledningar. De beaktar inte att markkablar är mindre utsatta för yttre påverkan som väderförhållanden, korrosion och sabotage. De tar inte heller hänsyn till att markkablar kräver mindre underhåll än luftledningar eftersom de inte utsätts för samma slitage, vilket minskar kostnaderna för underhåll och resursanvändning under hela livscykeln.

Betalningsfrågan

Vattenfall har i sin ansökan till Energimarknadsinspektionen gjort uppskattningen att luftledningen skulle kosta 1–1,4 miljarder kronor, och motsvarande markkabel skulle kosta 2,1–4 miljarder kronor. Det framgår inte tydligt vad som omfattas av dessa belopp. Föreningen Gräv Ner har därför själva anlitat experter som kommit fram till en kostnad för markkabel på ca 2,1 miljarder kronor. Jämför man denna kostnad med luftledningsalternativet med tillägg för den samhällsekonomiska kostnaden och de förlorade fastighetsvärden som en luftledning skulle medföra, blir kostnaderna för de bägge alternativen i princip likvärdiga. Vidare konstaterar Vattenfall i sin koncessionsansökan: "Eftersom investeringskostnaden är betydligt högre för markkabel jämfört med luftledning kan kablifiering aldrig motiveras av samhällsekonomiska skäl, om det är möjligt att komma fram med en luftledning. Merkostnaden för markkabel innebär högre nättariffer för kunder anslutna till regionnätet, vilket leder till högre elnätspriser för slutkunderna". Enligt flera utsagor av Vattenfall under processen är informationen att denna överföring är direktansluten till stamnätet och kommer inte vara tillgänglig för det publika nätet. Tolkningen är att detta är ytterligare ett uttryck av generell karaktär.

I bolagets årsrapport för 2022 redovisade SSAB ett rörelseresultat som översteg 29 miljarder kronor, vilket är det högsta i bolagets historia[8]. Vattenfall Eldistribution, som ansvarar för konstruktionen och byggnationen av el-ledningen, redovisade en omsättning för samma period som uppgick till drygt 12,4 miljarder kronor[9]. Det kan snabbt konstateras att de bolag som gagnas av ledningsdragningen mellan Hedenlunda och Oxelösund har kapacitet att betala för de ökade investeringskostnader som en nedgrävning skulle innebära. Att likställa investeringskostnaden för företagen Vattenfall och SSAB med samhällskostnaden är alltså felaktigt. Den totala samhällskostnaden är betydligt svårare att kvantifiera och kräver att fler aspekter och intressen vägs in. En stor del av kostnaden för en luftledning bärs, helt utan rättmätig ersättning, bland annat av sakägare, som i många fall är den minsta gruppen. En luftledning sänker värdet på fastigheter och medför dessutom negativa konsekvenser för boendemiljö, rekreation och klimatet.

Kompensation

Om det fattas beslut att en luftledning ska byggas mellan Hedenlunda och Oxelösund kommer markägare kompenseras enligt expropriationslagen 4 kap. eftersom deras mark tas i anspråk. Formellt ger lagen fastighetsägare rätt till ersättning om de kan visa på att de drabbats av ett förlorat fastighetsvärde som är mycket stort. Men fastighetsägaren har bevisbördan för sitt påstående och sökanden är erfarenhetsmässigt ofta ovillig att ge fastighetsägare rätt utan en dyr och oviss prövning i domstol. De markägare som drabbas av luftledningen får betala ett högt pris genom minskade möjligheter till verksamhet och fastighetsförsäljning, vilket inte reflekteras i nuvarande otidsenliga ersättningsmodell. Det är inte rättvist att ta av någon annans mark utan korrekt ersättning för att gynna vinstdrivande företag. Både SSAB och Vattenfall kommer kunna hämta in stora vinster till följd av den produktion som möjliggörs för att en billig, definitivt inte grön dragning, av grön el finansierat driften. En rättvis ersättningsmodell och efterlevnad av BAT är två viktiga faktorer för att få en snabb utbyggnad av ett leveranssäkert grönt elnät.

Källförteckning:

[1] IPCC (2023) AR6 Synthesis Report: Climate Change 2023.
<https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/>

[2] Samhällsekonomisk konsekvensanalys av nya kraftledningar till SSAB i Oxelösund (2021).
https://anthesisprod.wpenginepowered.com/se/wp-content/uploads/sites/6/2021/10/Nordzell-H.-Rapport-samhallsekonomisk-konsekvensanalys-nya-kraftledningar-till-SSAB_version-for-publicering.pdf

[3] Stefan Claesson, affärsområdeschef på Borås Elnät.
<https://boraselnat.se/om-oss/nyheter/2022/vi-tar-ner-var-nast-sista-luftledning-pa-130-kilovolt/samt-samtal-maj-2023-med-lars-hedendal-vd-boras-elnat>

[4] S. 35 kap 5.1.1 Samhällsekonomisk konsekvensanalys nya kraftledningar till SSAB i Oxelösund (2021).
https://anthesisprod.wpenginepowered.com/se/wp-content/uploads/sites/6/2021/10/Nordzell-H.-Rapport-samhallsekonomisk-konsekvensanalys-nya-kraftledningar-till-SSAB_version-for-publicering.pdf

[5] Strålsäkerhetsmyndigheten (2021) Myndighetsrapport Magnetfält runt nätstationer.
<https://www.stralsakerhetsmyndigheten.se/contentassets/399c1fcd080d4ce28ea85f7b867c3fd6/202112-magnetfalt-runt-natstationer.pdf>

[6] Jonny Hylander och Sten Åfeldt (2023) Magnetisk flödestäthet.
<https://static1.squarespace.com/static/5f928f58be63ff4dcc2390c7/t/63b090e84f067a6e3a3cd1e9/1672515817117/Bilaga+1+-+Elektromagnetisk+str%25C3%25A5lning.pdf>

[7] SOU 2021:51. Skydd av arter – vårt gemensamma ansvar.
https://www.regeringen.se/contentassets/97160ca163f04c6383b4dec006659d52/sou-2021_51_vol.1_webb.pdf

[8] SSAB (2023) Årsredovisning 2022.
<https://mb.cision.com/Main/980/3740172/1939984.pdf>

[9] Vattenfall (2023) Bokslutskommitté 2022.
https://group.vattenfall.com/se/siteassets/sverige/om-oss/finans/delarsrapporter/2022/q4_2022_rapport.pdf

GRÄV NER!

Information: www.gravner.se

Kontakt: Alette Sederholm, alette.sederholm@gmail.com
Gustaf Hermelin, gustaf@hermelin.org
Henrik Malmsten, henrik50@outlook.com

Jonas Bergström, larsjonasbergstrom@gmail.com
Johan Lagerholm, johan@fyrogard.se
Sten Åfeldt, sten.afeldt@gmail.com
Sven Olsson, hellcountry@telia.com